

ĐUA GHE Ở HỘI AN

Trần Thị Lệ Xuân

Theo từ điển lễ tục Việt Nam: “Đua thuyền là một sinh hoạt truyền thống của cư dân Việt cổ từ thời các vua Hùng mà hình ảnh còn lưu lại trên các hình trang trí ở trống Đông Sơn. Hàng trăm làng xã từ Bắc đến Nam đều tổ chức đua thuyền trong các lễ hội dân gian. Ngày nay nhiều nơi vẫn duy trì sinh hoạt đua thuyền trong lễ hội. Đua thuyền trở thành một nghi lễ có tính quốc gia (quốc lễ) cách đây hơn một ngàn năm. Sách Đại Việt Sử ký toàn thư chép: Ngày 15 tháng Bảy năm Ất Dậu (985) là ngày sinh của vua Lê Đại Hành, Vua sai người làm thuyền đặt ở giữa sông Hoàng Long (huyện Gia Viễn, tỉnh Ninh Bình), lấy tre làm núi giả ở trên thuyền gọi là Nam Sơn. Từ đó Vua đặt lễ đua thuyền, rồi từ đó trở thành thông lệ trong cả nước”¹.

Như vậy, đua thuyền là một sinh hoạt văn hóa truyền thống của cư dân Việt Nam đã có từ xa xưa và là một lễ tục có ở nhiều nơi trên đất nước ta, tuy nhiên ở mỗi vùng, miền có tên gọi và cách thức đua khác nhau, chẳng hạn như ở Vĩnh Phú gọi là “tiệc bơi”, ở Thanh Hóa gọi là “chèo chải”, ở Hà Bắc gọi là “đấu chu”, ở huyện Đại Lộc – tỉnh Quảng Nam có lễ hội đua ghe (còn gọi là lễ đảo thủy),... ở Hội An thường gọi là “đua ghe”.

Hội An với địa hình là vùng cửa sông ven biển nên yếu tố sông nước

luôn gắn liền với đời sống của người dân từ bao đời nay. Theo tục lệ dân gian, tục đua ghe đã có từ lâu đời ở Hội An, nhằm mục đích cầu mong sự bình an, mưa thuận gió hòa, mùa màng bội thu và cho đến hiện nay đua ghe là một trong những hoạt động văn hóa truyền thống được duy trì tổ chức hàng năm trong những dịp lễ Tết, lễ hội ở Hội An.

Trong tác phẩm “Thuyền buồm Đông Dương” của tác giả J.B.PIÉTRI, ở bài viết “Ghe câu và ghe trường Hội An”, tác giả mô tả khá chi tiết: “Vào những dịp lễ tết trong năm, người ta tổ chức những cuộc đua thuyền. Thế là trong một cảnh diệu kỳ nhiều màu sắc, trong âm thanh ồn ào của trống kèn công chiêng, trong tiếng pháo đì đùng, mọi tàu thuyền, từ thuyền mảnh Trung Hoa, ghe bầu, ghe nan, ghe trường, tới ghe mảnh, tất cả kéo lên những lá cờ đuôi nheo có răng cưa của người Việt với đủ màu vàng, đỏ, xanh lá, cam, tất cả những dải vải báo gió sắc sỡ, những cờ hiệu, cờ đuôi én, cờ lệnh, quốc kỳ pháp phới trên mọi cột buồm”².

¹ Bùi Xuân Mỹ - Bùi Thiết - Phạm Minh Thảo, “Từ điển lễ tục Việt Nam”, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội, 1996, trang 173.

² J.B.PIÉTRI (Đỗ Thái Bình dịch), “Thuyền buồm Đông Dương” (Voiliers d’Indochine), Nxb trẻ, 2015, trang 122-124. Ông J.B.PIÉTRI viết cuốn Voiliers d’Indochine nguyên bản bằng tiếng Pháp vào những năm 30 và đầu 40 của thế kỷ XX.

Như vậy, theo ghi chép của tác giả J.B.PIÉTRI, đua thuyền/ghe đã có truyền thống từ khá lâu ở Hội An và hoạt động này thường được tổ chức vào những dịp lễ tết trong năm.

Hiện nay, trên địa bàn thành phố Hội An, hoạt động đua ghe được nhiều địa phương duy trì, tổ chức. Thời gian diễn ra hoạt động đua ghe ở mỗi địa phương có sự khác nhau và chủ yếu diễn ra vào dịp mùa xuân khoảng tháng giêng, tháng 2 âm lịch và trong một số ngày lễ kỷ niệm lớn trong năm như 30/4, 2/9,... Ngoài ra, trong những năm gần đây, vào dịp tết Nguyên Đán và trong lễ hội Cầu Ngư của cộng đồng ngư dân phường Cửa Đại, thành phố Hội An đã tổ chức hoạt động đua ghe với quy mô tương đối lớn.

Tại cộng đồng địa phương, đua ghe là một lễ tục được tổ chức cùng với một số lễ cúng của cộng đồng. Tùy tập tục của từng nơi, có khi đua ghe diễn ra trước lễ tế chính nhưng có khi diễn ra sau lễ chính kết thúc. Đối với những địa phương làm nghề sông nước, theo thông lệ định kỳ có tổ chức cúng Cầu Ngư thì thường tổ chức đua ghe, như lễ hội Cầu Ngư của cộng đồng ngư dân phường Cửa Đại, An Bàng – Cẩm An, Cẩm Thanh, Tân

Hiệp,... Ngoài ra, đối với một số địa phương khác sống gần môi trường sông nước, tuy không cúng Cầu Ngư nhưng hàng năm tục đua ghe vẫn được duy trì cùng với lễ cúng của làng/xã như lễ giỗ tổ nghề gốm Thanh Hà, lễ Cầu Bông – Trà Quế, lễ cúng bến của cộng đồng cư dân xã Cẩm Kim... Do vậy, gắn liền với một số lễ hội của cộng đồng địa phương trên địa bàn Thành phố, tục đua ghe là một trong những tập tục đặc trưng của vùng sông nước Hội An, có truyền thống từ lâu đời và được người dân gìn giữ, bảo tồn cho đến ngày nay.

Theo các bậc cao niên, đua ghe không chỉ đơn thuần để tranh thắng bại mà qua đó thể hiện ước muốn cầu mong sự bình an, mạnh khỏe, may mắn, thuận buồm xuôi gió trong công việc làm ăn. Do đó, trước khi bắt đầu cuộc đua ghe, các đội đua tổ chức cúng vái để cầu mong sự may mắn trong quá trình đua. Đồng thời, chiếc ghe đua rất được xem trọng. Mỗi xóm, làng/xã làm nghề sông nước đều sắm

một chiếc ghe đua và theo quan niệm của cộng đồng cư dân thì chiếc ghe đua là vật linh thiêng nên thường được để ở những nơi trang trọng, chẳng hạn như để trong đình, miếu của xóm, nếu địa phương nào không để ở đình, miếu thì để ở những nơi ít người lui tới và thường trước mũi ghe có đặt một khám để thờ cúng. Trước đây, người ta còn quan niệm không cho phụ nữ, trẻ con đi ngang qua trước mũi ghe đua.

Để đóng một chiếc ghe đua không phải là chuyện dễ dàng. Để có được chiếc ghe đua theo ý muốn, khi đua nhẹ, lướt nhanh... thì đòi hỏi người thợ phải có tay nghề cao, khéo léo và phải có bí quyết gia truyền mới đóng được. Nhiều người cũng đóng được ghe đua nhưng không có kinh nghiệm, kỹ thuật nên khi đua vào sử dụng thì đua không tốt, bơi đi không nhẹ và không lướt nhanh. Vì thế, ở làng mộc Kim Bồng – Cẩm Kim không thiếu những thợ đóng thuyền có tay nghề nhưng không đóng được ghe đua. Theo một số người dân ở Cẩm Kim, trước đây ghe đua thường được đặt đóng Thanh Hà hoặc ở Duy Xuyên, Tam Kỳ..., chứ tại địa phương không đóng được ghe đua. Hiện nay, trên địa bàn thành phố Hội An chỉ còn duy nhất một người đóng được ghe đua, đó là ông Đỗ Thành Minh (*con của ông Đỗ Thành Lý*) ở khối Thanh Chiêm – phường Thanh Hà.

Ghe đua khác với ghe/thuyền thông thường ở chỗ, ghe đua hẹp chiều ngang nhưng có chiều dài, trước

mũi rộng nhưng sau lái thì thu hẹp, ở phần mang của ghe đua được sơn vẽ nhiều màu sắc. Măt ghe đua có ba loại măt: măt mũi rôi (*đuôi măt nhọn*), măt mũi trường (*đuôi măt bầu*), măt mũi lồi (*măt có hình giống hột xoài*), tùy theo truyền thống của mỗi địa phương mà có sự lựa chọn măt ghe đua khác nhau. Theo truyền thống từ trước đến nay, be ghe đua phải sử dụng gỗ kiền kiền, trước đây mê ghe là mê nan tre, hiện nay để cho việc vận chuyển được nhẹ nhàng thì chủ yếu dùng nhôm để đóng mê ghe.

Kích thước của ghe đua phụ thuộc vào số lượng người đua (*con đua*). Hiện nay, ghe đua có bốn loại kích cỡ: ghe dùng cho 25 con đua, ghe dùng cho 17 con đua, ghe dùng cho 12 con đua và ghe dùng cho 08 con đua. Trước đây, ở một số nơi như phường Thanh Hà, Cẩm Châu, Minh An đóng ghe đua lớn cho khoảng 45 đến 56 con đua. Hiện nay, những chiếc ghe đua này vẫn còn, nhưng không được sử dụng để đua nữa. Hiện tại, số lượng con đua chủ yếu là 08 đến 15 người. Đối với những ghe đua lớn, thường gọi là ghe tiến. Ở một số địa phương, trong những dịp lễ hội dân gian thường sử dụng ghe nhỏ dùng vận chuyển đi lại, đánh bắt cá để đua nên gọi là đua ghe ngang.

Đối với những ghe đua lớn, ghe tiến, đội hình đua gồm có một người ở trước mũi (*gọi là phách nhất*, người này có vai trò rất quan trọng, cầm dầm chỉ đường và dẫn đường cho người cầm chèo điều khiển ghe đi

theo), một người ở vị trí be số 2 (gọi là *phách nhì*), một người ở vị trí be số 3 (gọi là *phách ba*), tiếp đến là một số người ngồi đối diện ở hai bên dầm (gọi là *dầm hông*), phía sau dầm hông là một người chèo (người này cầm chèo điều khiển, đây là người quan trọng nhất), sau cùng là một người chốt lái (người này sử dụng dầm để lái ghe đi đúng hướng).

Các con đua thường là nam, đôi khi có đội hình nữ đua riêng hoặc kết hợp cả nam lẫn nữ cùng chung một ghe đua nhưng rất ít. Thường độ tuổi con đua phổ biến là khoảng 30 – 40 tuổi và phải là những người biết bơi ghe và có kinh nghiệm trong việc đua, có sức khỏe tốt, bền bỉ. Vì vậy, ở mỗi địa phương, trước khi diễn ra hoạt động đua ghe thì những thành viên của đội ghe đua phải bơi thử sức và phải có sự tập luyện kỹ. Trước đây, ở

mỗi phố có thành lập một đội đua nhưng hiện nay thì không còn, khi cần đua thì chọn một số người có thể lực và kinh nghiệm trong đua ghe để thi tài.

Đua ghe thể hiện ý niệm cầu mong sự tốt đẹp của dân làng, vì vậy khi xuất phát đua người ta quan niệm phải đua theo hướng đi lên chứ không đua xuống. Theo kinh nghiệm dân gian, trong quá trình đua, bên cạnh sự cổ vũ, reo hò của cổ động viên thì những con đua cũng phải hò hét để tạo khí thế cho cuộc đua và hơn nữa khi hò hét thì hơi trong người thoát ra, như vậy sẽ đỡ mệt hơn.

Theo truyền thống địa phương, trong tục đua ghe có “*tiền án phạt*”, đó là tiền bồi dưỡng cơm nước cho những thành viên đua và phải được gửi trước khi diễn ra hoạt động đua ghe. Nếu địa phương nào đăng cai tổ

chức và mời các địa phương khác tới đua thì phải có “*tiền án phạt*” gửi trước để các đội có kinh phí tập luyện. Tục lệ này cho đến hiện nay vẫn còn, nhưng chủ yếu là ở những giải đua tổ chức với quy mô lớn.

Địa điểm để đua thường được chọn ở những đoạn sông dài hoặc cửa biển. Tại mỗi cuộc đua, trước khi vào đua giải chính, thường có đua giải phụ và gọi là giải rượt. Giải rượt thường có vòng đua ít hơn so với giải chính và mỗi vòng đua được tính từ điểm xuất phát cho đến tiêu (*tiêu là vị trí do ban tổ chức cuộc đua tự chọn, tại vị trí này thường cắm một cây cờ hoặc một vật gì đó để đánh dấu cho các đội đua biết*) và từ tiêu trở về vị trí xuất phát. Theo tục lệ từ xưa đến nay vẫn giữ, đó là tại điểm xuất phát ban tổ chức cuộc đua bố trí một cái bàn, được gọi là “*bàn quan*” – nơi mà trước đây dùng để cho vua quan ngồi xem đua và hiện nay là nơi dành cho đại biểu, những vị quan khách ngồi xem.

Cùng với việc thỏa mãn nhu cầu văn hóa tín ngưỡng của cộng đồng cư dân vùng ven sông, biển, đua ghe là một hoạt động thể thao, qua đó giúp tăng cường rèn luyện sức khỏe của từng cá nhân cũng như của cộng đồng. Hoạt động đua ghe như là một phương thức rèn luyện, đào tạo khả năng sông nước của cộng đồng, nhằm đáp ứng các nhiệm vụ đảm bảo an ninh quốc phòng khi cần thiết, nhất là việc bổ sung nguồn lực cho lực lượng thủy hải quân tại chỗ.

Trong thời gian gần đây, vào những dịp lễ hội dân gian như lễ hội Cầu Ngư, giỗ tổ nghề gôm Thanh Hà,... cũng như trong những dịp lễ kỷ niệm lớn hàng năm, hoạt động đua ghe thường được nhiều địa phương quan tâm tổ chức. Và gần đây, đua ghe được đưa vào chương trình các hoạt động trong dịp tết Nguyên Đán tại Hội An, tạo nên không khí sôi nổi, phấn khởi trong đầu năm mới. Đặc biệt, trong các cuộc đua ghe này có sự tham gia đua của du khách nước ngoài. Đây là dịp để tăng cường sự giao lưu văn hóa giữa người dân địa phương và du khách, tạo nên ấn tượng và sự thích thú cho khách du lịch, đồng thời tạo thêm một sản phẩm du lịch đặc trưng của vùng sông nước Hội An, góp phần giới thiệu, quảng bá văn hóa Hội An đến với bạn bè thế giới♥